

INTERJÚ

INTERJÚ

Mindennapjaink része a szöveg, a beszéd, a hangzás és a szépség észrevétele, megfigyelése, kifejezése. A költészetben az ember biztonságra lelhet, barátokat szerezhet vagy csillapíthatja a magány érzetét. Tóth László József Attila-díjas író-költőt, irodalomtörténészt, az MMA rendes tagját arról kérdeztük, hol kezdődik egy költő pályafutása, és szétválasztható-e az alkotói és a műelemzői gondolkodás.

A költészet híd a realitásokból a lét fölötti valóságok felé

Hol kezdődik egy költő életműve?

Nem tudom. Talán, amikor már van mit összeszednie, összeraknia, de semmiképp nem a zsenyéknél. Azokat, esetemben, jobb elfelejteni. Amikor már nem az ember beszél ki a verséből, hanem az kezd beszélni helyette, akkor már kezdődhet valami. Viszont szinte bizonyos, hogy a költészet nem a költő ilyen-olyan verseivel kezdődik. A világrajövetelénél? Előbb? Hiszen a költészethez a legkevésbé sincs szükség versekre. Talán az édesanyja, édesapja első szavánál, amikor meghallja annak dallamát, ritmusát, észleli a hangszínek változását, ahogy megragadják őt a mindennapi élet ritusai, ahogy érzéklni kezdi a napszakok változását, az idő múlását, misztikumát. Az első daloknál, meséknél, imáknál, amelyek eljutnak hozzá. Talán ott, hogy az ember élni kezd, mert a költészet az emberrel egyidős, pontosabban egyszerre alakult ki benne azzal, hogy az emberré válás útjára lépett. Mondhatni, az evolúció egyik kivételes eleme, amely az összes többi élőlénytől megkülönbözteti. Következésképpen az embert és a költészetet nem lehet elválasztani egymástól: ha a költészet iránti fogékonysága, érzékenysége gyengülni kezd, ha az hátrébb szorul benne vagy kiszorul belőle, a teremtésbe is hiba csúszik, azaz emberi minősége és ezzel életképessége is sérül.

Mi a költő feladata ebben a heves, impulzív világban?

Ezt sem tudom. Kell, hogy valami feladata legyen? Nem elég, ha csak „öncélja” van? Bár a költészetnek valami mégis van... Talán megtartani az embert embernek, illetve megtartani az embert. Hiszen nélküle talán kibírhatatlan volna számára az egész mindenség. Gondoljunk bele: őseink, elődeink már a barlangban rajzoltak, festettek. És bizonyára énekeltek és imádkoztak is. Még beszélni sem tudtak jóformán, még csak jelekkel értették meg egymást, de már énekeltek, imádkoztak.

A volt Csehszlovákiában vált költővé, ami sok szempontból nem lehetett egyszerű. Milyen tervekkel indult neki ezen a járt-járatlan úton az alkotásnak?

Sokszor elmondtam már, mekkora szerencsém, hogy költői-írói, de egyáltalán emberi indulásom az 1960-as évek második felének felszabadult légkörű, a korábbiakhoz – és a szovjet blokk országaihoz – képest is szabadabb lélegzetű Csehszlovákiájában történt. Ahol a világmegváltó

terveit szövögető pályakezdő költő, író előtt is sok olyan ajtó nyitva állt, amelyek Magyarországon csak az 1970-es évekre kezdtek kitérni. Így történt, hogy már huszonnégy éves koromra megjelenhetett az első verseskötetem, és nem kellett tíz meg tizenöt évet várnom rá, mint harmincvalahány éves magyarországi pályatársaimnak. Vagyis én valóban fiatalon lehettem „fiatal író”, és nem meglelt férfiként. Amihez persze hozzátartozik az is, hogy – szerencsémre, szerencsénkire – mire az 1968 augusztusa utáni szellemi klímaváltozás következtében odahaza fogyni kezdett körülöttünk a levegő, idehaza, Magyarországon vált szabadabbá az alkotó számára a levegővétel, és egyre inkább itt találtunk éltető közegünkre, és nem, ahol élünk adatott.

Egyébként nem hiszem, hogy az ember mindig pontos tervek szerint cselekszik. Sokszor csak úgy, ösztöneitől vezetve elindul, és menni kezd valamerre, mert valamerre el kell indulnia, és mennie kell. Miközben ide-oda nézget, néha irányt is vált, meg iramot is, aszerint, hogy mi húzza-vonzza vagy taszítja éppen, és sokszor csak menet közben vagy utólag veszi észre, merre is tart, illetve merre jó, ha tart.

Tanulható a költészet, az irodalom? Hogyan lehet külvilágválasztani a valóságot a képzelettől?

A mesterség mindenképpen tanulható. A valóság és a képzelet külvilágválasztására viszont mi szükség? Hiszen együtt alkot, alakít, vezet minket a kettő, és igencsak szegényes lenne az életünk, ha nem színesítenénk és gazdagítanánk a képzeletünkkel, miként a képzeletünknek is támasza, ösztönzője lehet a mindenkori valóságunk.

Miként tudná megfogalmazni, mi az identitás, és hol helyezkedik el ebben az ön identitása?

Értelemszerűen: azonos lenni önmagammal. De ki vagyok, ki lehetek, illetve lehetnék én? És kezdettől végig én vagyok-e, aki éppen vagyok? Nehéz, bár spekulatív kérdések ezek, nem is biztos, hogy teljességgel megválaszolhatók. Mindenesetre nagy küzdelem az identitás. Ezért talán, óvatosan olyan keretnek nevezhetném, amelyben elhelyezhetem magam, növelheti a biztonságérzetemet, és erőt, ösztönzéseket is adhat arra, hogy lehetőség szerint – legalábbis optimális mértékben – kiteljesíthessem önmagam. Egyszersmind azt a biztos pontot is je-

lentheti, ahonnan alkalmasint kimozdíthatjuk sarkaiból a világot.

Az identitás persze többféle formában is megnyilvánulhat. Itt van mindjárt a közösségi, illetve a csoportidentitások három legfontosabbja: a nemi, nemzeti és vallási, amelyek esetemben is önazonosságom erős pilléreit adják. De ilyen pillér lehet a keresztségben kapott nevünk is. Ám mi van akkor, ha ez valamilyen okból megváltozik? Esetemben édesapám, Varga Géza után születésemkor az ő családnevét, a Vargát kaptam örökül. Tizenöt éves koromban azonban, miután Tóth Béla nevelőapám – aki öt évvel korábban kötött házasságot özvegy édesanyámmal – törvényesen is örökbe fogadott, felvettem a nevét, viszont mondhatom, nem ment könnyen, amíg Vargából magamban is Tóth lettem. (Például a falunkban még mindenki Vargának szólított, de a komáromi gimnáziumban a tanáraink Tóth Lászlót hívták ki felelni...) Most azonban már réges-rég Tóth Lászlóként vagyok önazonos. Akkor is ekként voltam, amikor csehszlovák állampolgár koromban a személyazonosságimban Ladislavként szerepeltem, még ha nem is tartottam magam soha annak. Ezzel a kérdéssel is kapcsolatos a *Bender & Tsai* című ragyogó regény, amelynek szerzője, a kitűnő délvidéki író, Böndör Pál, akinek neve ő betűi miatt gyűlt meg a baja a jugoszláv hatóságokkal...

Rákoskeresztúron született, ahonnan gyermekkorában falura került, majd Pozsony, Komárom, Dunaszerdahely után egy ideig ismét Budapesten élt, később mégis visszavonult a nagyváros zaja elől Dunaszerdahelyre. Milyenek látta a magyar fővárost, amíg itt élt, és milyenek látja most, hogy alkotóként érkezik meg olykor a fővárosba?

Első élményeim valóban Budapest egyik „külvárosának” közalkalmazotti, illetve munkáskörnyezetéhez kötnek. Innen édesapám halála után Csehszlovákiába, a Komárom melletti Izsára kerültünk, ahol a klasszikus paraszti világ és az akkoriban még eleven, hagyományos népi kultúra identitásformáló hatását tapasztalhattam meg. Ezt követően – komáromi, pozsonyi, dunaszerdahelyi kitérőkkel – már csak bő három évtizeddel később, az 1980-as évek derekán települtem vissza szülővárosomba (és ezzel szülőhazámba is), de másfél évtizede, jöllehet most már magyar állampolgárként, újból Szlovákiában, ismét Dunaszerdahelyen élek. Egyébként is az ember ott él, ahol, a hangsúly azon van, hogyan rendezi be az életét – azaz otthonosan érzi-e magát – az adott helyen. Ami engem illet, mindenhol mást tanultam meg, és mindenütt mást találtam meg magamból. Amíg a fővárosban éltem, például sosem a zaj vagy a nyüzsgés zavart. Előfordult, hogy amikor a Blaha Lujza térről, ahol laktam, kimentem egy-két napra vidékre, ott is a falu legszélső házában élő bará-

tomékhoz, első éjszaka sosem tudtam elaludni a csendtől. De most is főleg a budapesti barátaimmal való mindennapos kapcsolat hiányzik az életemből. S mivel nem vezetek autót, egy-egy fővárosi színházi előadásra, kiállításra, megbeszélésre, rendezvényre is gond eljutnom. Budapest elsősorban olyan metafora a számomra, amelyet ha nem is teljesen szabadon, de személyiségemnek, alkatomnak, életpasztalataimnak megfelelően értelmezhetek, és az identitásom szempontjából is fontos jelentésképző erővel bírt mindig. Olyan szerető, akiben ha sokszor csalódtam is már az ember, mégis valami titokzatos erő köti hozzá, ezért esze ágában sincs megszabadulni tőle.

Kik hatottak gondolkodására, művészeti felfogására?

A legnagyobb támogatást mindig azoktól kaptam, akik visszadobták a – nem csak kezdeti – írásaimat. Aminek persze mindig megvolt a maga oka: akár bennem, akár bennük. A lényeg, amire kezdettől építeni tudtam, hogy megkeressem ezeket az okokat. Ma is veszélyesnek, illetve gyanúsnak tartom, ha senki nem talál írásaimban ilyen-olyan kifogásolnivalót. Más kérdés, hogy helyt adok-e az észrevételének... Egyébként a mai napig nyitott vagyok mindenre és mindenkire. A kezdet kezdetéről mindenkép-

Grafika:
Kopocs Tibor,
2021

pen Tóth Elemér szerkesztői üzeneteit vagy Tözsér Árpád és Koncsol László útmutatásait kell említenem a pozsonyi *Új Ifjúságtól* és *Irodalmi Szemléltől*, valamint a ma már méltatlanul elfelejtett Demény Ottó türelmes, ám a hibáimat sem takargató leveleit a budapesti *Ifjúsági Magazin*-tól. Kiemelném azokat is, akiknek verseit, írásait a kortárs magyar irodalomból tizenhét-tizennyolc éves koromban a leginkább mintaadónak véltem, így mindenekelőtt Weöres Sándort, Juhász Ferencet, Nemes Nagy Ágnest, Pilinszky Jánost, Rába Györgyöt, Tandori Dezsőt, az újvidéki új symposionistákat, a párizsi magyar műhelyeseket, a kolozsvári Szilágyi Domokosékat... S akiket nagyon korán személyesen is megismerhettem: még a lelegején Thurzó Gábort, Kormos Istvánt, Csoóri Sándort, Páskándi Gézát, Simonffy András, valamivel később Somlyó Györgyöt, Mészöly Miklóst, másokat. Meghatározó volt a számomra korai barátságom Verbőczy Antallal, Oláh Jánossal, Szepesi Attilával, Nagy Gáspárral, Szokolczay Lajossal, Kiss Gy. Csabával, valamivel később Csaplár Vilmoossal és Monostori Imrével. Mindenkihez „iskolába jártam”, akihez csak tudtam, de ugyanilyen iskolát jelentett számomra az 1960–1970-es évek fordulójának cseh, szlovák és lengyel költészete, irodalma, ezenkívül kiállításról moziba, moziból színházba mentem, akár naponta több alkalommal is. Hisz végeredményben nagy mix az ember, a lényeg, hogy ebből a sokféle eredetből végül megtanulja magát kihozni.

Első verseskötete A hangok utánzata. Ötven év távlatából hogyan látja e kötetet?

Már messze van tőlem. És az is, aki írta. Bizonyos azonban, hogy e verseknek és az írójuknak is sokat köszönhetek, sőt valószínűleg mindent. Annak, hogy s ahogy elindítottak, de annak is, hogy később más irányok felé igazítottak... A lázadásukon, gesztusaikon, gesztikulálásukon ma már néha értetlenül mosolygok, de világérzékelésük nélkül kevesebbet értettem volna meg a világból. *A hangok utánzata* elsősorban az akkori közegemből való kiszakadás terepét, a saját arcért, identitásért való küzdelmem első, látható dokumentumát, kapaszkodóját jelentette. Ma már mintha egy régi álom lenne az a világ, az a világgal és a nyelvvel, illetve a nyelvért nagy küzdelmeket vívó fiatalember. Az idei Ünnepi Könyvhéten is majdnem hanyatt estem a meglepetéstől, amikor az egyik kiadói standhoz, ahol dedikálnom kellett, valaki ezt a múltból előbányászott füzetkét hozta el magával, amelyből nekem is csak egyetlen példányom van, s ráadásul Pozsonyban jelent meg, bő félszáz éve, Pestre pedig mindössze száz példány került belőle. Erre mondják, hogy Isten és a könyvek útjai kifürkészhetetlenek? Vagy azt, hogy a múltja előbb-utóbb utoléri az embert?

Mit gondol a versről mint önkifejezési eszközzel? Folytonos változáson megy át a vers formalizáltsága?

Mindig az érdekelt, amit még nem ismerek, amit még nem csináltam, amit még nem tudok, amit meg kell tanulnom. Így volt ez a verssel is. Ezért nincs két egyforma verseskötetem, vagyis azok nem az előzőket írják tovább, hanem igyekeznek – legalábbis a pályámon belül – új csapást vágni. Valamikor, régen azt írtam valahol, hogy a vers tükör. Illetve: az is lehet. És mutathatja íróját is, olvasóját is. Jó esetben mindkettőt egyszerre, de külön-külön is a kettőt, vagy csak egyiküket – a kép ilyenkor is lehet tanulságos, elgondolkodtató, magunkra döbentő. Rossz esetben azonban vak tükör is lehet. Ha a foncsor hibás vagy megkopik, tükröd nem adja vissza azt s úgy, amit vártál tőle. Meg aztán – a többi művészeti ággal együtt – a vers kapaszkodó is a létbe. A múlt idő fölé kifeszített ív. Az élővilágban ismereteim szerint egyedül csak az emberre jellemző, eredendő transzcendenciaigényünk megtestesülése, híd a realitásokból a lét fölötti valóságok felé.

Számos szerző munkáját olvashatjuk az ön műfordításában. Hogyan lehet különválasztani az önálló alkotást és a fordítást? A fordítónak mennyire lehet szabad keze a munka során?

Bizonyos értelemben az eredeti mű is „fordítás”. Valami alaktalant, valami konkrét formájában és jelentésében addig nem levőt transzponálunk át a fejünkben, illetve a fejünkben valami értelmünkkel, érzékeinkkel megragadhatóvá. Amiről nem tudjuk, mi az, és azt sem, létezik-e egyáltalán, de azzal, hogy szavakat, fogalmakat, nyelvet keresünk hozzá, tárgyasítjuk. De ha látunk valamit magunk előtt – akár egy épületet, tárgyat, tájat –, azt is „lefordítjuk” magunknak. Ha olvasunk valamit, nemkülönben. Vagy amit a másik mond nekünk... Ahogy én is igyekszem „lefordítani” magamnak – jól vagy rosszul – a kérdéseit.

Egyébiránt nem tartom magam hivatásos műfordítóknak. Inkább olyan eltökélt olvasónak, aki időnként másban, másokban döbben rá önmagára. S ha valamiben íróként, költőként is felismerek magamból valamit, féltékenyen igyekszem visszavenni azt attól, aki – bár tudatlanul, esetleg évszázadokkal előttem – elorozta tőlem, elírta előlem. S hogy szabad kezem van-e, illetve milyen mértékben fordítás közben? Mi szükségem lenne rá, hisz az adott szöveg eleve az enyém, miért kellene hát bármit is változtatnom vagy másképp megoldanom rajta? Elég csak elfogadnom úgy, ahogy egyszer már megírtam...

Irodalomtörténészként is nevet szerzett magának esszéivel, tanulmányaival. Hogyan tudja összeegyeztetni az alkotói és a műelemzői gondolkodást?

Legtöbbször sehogy, illetve csak nagy nehezen. A vers szabad kűr – még a kötött vagy az időmértékes is –, a ta-

nulmány többé-kevésbé kötelező elemekre épül. Különösen így van ez, ha az irodalomtörténeten kívül az ember más szakterületekre is elkóborol, amilyen esetemben többek közt a művelődés-, sajtó- vagy színháztörténet-írás volt. Bár a kettő között valahol ott az esszé, amely bizonyos értelemben és mértékig ez is, az is. Nekem azonban eddig sosem sikerült a verset és a tanulmányt óránként, naponként váltogatnom. Vagy könyv- és kéziratírást, és a vers ilyenkor elmaradt – ma már sokszor érzem úgy, hogy a kelletténél többször –, vagy verset írtam, és a tanulmány szorult háttérbe. A vers, akár a társunk, állandó törődést, mindennapi foglalkozást, becézést, ráfigyelést igényel, mert különben elhidegül, elkóborol tőled. Mindenesetre másként kell járnia az agynak az egyiknél, és másként a másiknál. Az egyik asszociatív, a másik kognitív gondolkodást igényel. Az egyik összevon, a másik elemez, értelmez, rendszerez, ahol mindennek passzolnia kell. Mindemellett a lényeg, hogy milyen kérdéseket teszünk fel a világnak. Így a többé-kevésbé adott történeti, irodalomtörténeti tényanyagunk is, mivel az – noha a valósághoz így sem jutunk el – a feltett kérdéseinkre válaszol, és a legtöbbször aszerint, ahogyan azokat szembesítettük vele. Azt is mondhatnám tehát: a kérdéseink vagyunk mi.

Hogyan vélekedik a mai magyar kultúra és az irodalom helyzetéről?

Van az irodalom, másfelől az irodalmi élet, és a kettő sokszor nem fed egymást. Egyébként manapság, szétnézve, mindkettőt siralmasnak látom. Amióta magyar irodalomról beszélhetünk, nem volt még korszaka például, amelynek már az adott időben is láthatóan ne lett volna egy-két – vagy több – élő klasszikusa. Aki maga is összefoglalás, korának s a korábbiaknak is egyként az összefoglalója, mint előttünk annyian. Bár lehet, hogy az „élő klasszikusok” ideje mára lejárt, és a rendet és a kiszámíthatóságot egyre kevésbé igénylő, sőt a pillanatnyi érdekek szerinti, épphogy rögtönzésekre épülő, magát sokszor a tekintélyrombolásban kiélő, összevissza korunk nem igényli őket. De összefüggésben lehet mindez azzal, hogy mára irodalomkritikánk is feladta értékmérő szerepét. Mára már szinte egybemosódtak az egyes minőségek, minden teret kaphat, és érvényesnek mutathatja magát az is, ami messze nem az. Irodalomkritikánk manapság nagyrészt kereskedelmi érdekeket elégít ki, illetve legtöbbször, bármerre nézek – tisztelet persze a kivételnek – „ideológiai műveleteket” végez, Kulcsár-Szabó Zoltán kifejezésével élve. Az áldásos sokszínűség helyett így ma inkább a szétszakítottság, a felaprózottság, az atomizáltság jellemző ránk, az átjárás teljes hiánya az egyes szektorok, nézetek, felfogások között, ami mára oly abszurd méreteket öltött,

hogy az egyik oldal már tudomást sem vesz a másiktól. Íróként elsősorban mégis az foglalkoztat, hogy lehetséges-e ebben az őrült szétszabdaltságban a világegész olyasféle összefoglalása egy irodalmi alkotáson, akár egy életművön belül, mint amire a homéroszi eposzoktól kezdve az *Isteni színjátékon* vagy *Az ember tragédiáján* át számos klasszikus példát említhetnénk. Olyan párhuzamos világok, valóságok, irodalmak létrejöttét látom újabb évezredünk elején, amelyek legszívesebben kizárnák, megsemmisítenék egymást. Amibe szerintem az általános műveltség és az alapvető morális szabályozók szerepének rohamos csökkenése – továbbá a nyelv, a nyelvi jelentés relativizálódása, elbizonytalanodása – is erősen belejátszik. Mindez a természettől és a természetestől való elszakadásunk folyamánya is, mivel a természetközelség egyúttal szabályok között tartotta az embert, és döntő szerepet játszott természetes intelligenciájának kialakulásában, fejlődésében. Szerintem már nem az a kérdés, hogy lehet-e így élni, hanem hogy meddig lehet.

Mire számíthatnak a jövőben az olvasói?

Hatvanéves koromban, miután valaki azzal a páratlan bölcsességgel szembesített, hogy ismétlés nincs, megírásra váró könyveim legalább húszas listájáról gyorsan kihúztam vagy tizenötöt. Ráadásul azóta is eltelt már csaknem másfél évtized. Így az eddigiek ilyen-olyan módon történő egyberakásán kívül ma már csak egy dolog foglalkoztat: valamilyen formában összefoglalását adni mindannak a tapasztalatnak, amely az általam megélt és lassan végérvényesen eltűnőfélben levő világot és századot jellemezte, amely a XXI. században született nemzedékek számára már szinte fogalmilag is értelmezhetetlen. Akik szerintem annyival védtelenebbek, kiszolgáltatottabbak is nálunk, hogy mi még felmenőink tapasztalataiból meglehetősen biztonsággal fel tudtuk mérni, illetve építeni magunkat, a magunk világát, amihez biztos útravalót kaptunk tőlük. De milyen útravalót adhatok a legkisebb, távfűtéses lakásban felnövő, most tizenhat éves, panellakó lányomnak, akinek már azt is nehéz elmagyaráznom, hogy mi az a kályha meg a szén. Mi az, hogy befűteni, fát vágni, szemet lapátolni, hogy milyen kapcsolat lehet a bánya és a lakásunk között. Igaz, szétnézve magunk körül, úgy tűnik, olyan idők közelednek, amikor talán ő is megtudja, mit jelent állandó meleg víz nélkül lenni, mit jelent víz nélkül lenni, mit jelent éhezni, fájni. Az már nagyjából látható, hogy mi az, amitől – a kapzsiságunkkal, a klímaváltozással, a háborúságainkkal, ideológiai agyamentségeinkkel és érdekharcainkkal – megfosztottuk őket. De a nagy kérdés: mit hagyunk rájuk? És ezen a helyzeten talán a vers és az irodalom sem tud majd segíteni.